

БОГДАН ТИМІШ РУБЧАК

ПОЕЗІЯ ЗВІЛЬНеної ОСОБИСТОСТІ*

Emma Andrievska. Народження ідола, Нью-Йорк. - Слово. - 1958.

Поезія Емми Андієвської нічого не хоче від доби, не просить ласки в історії й не турбує мертвих. Поетка з подиву гідною легкістю творить чудні й часто чудові образи-конструкції, щоб ними святкувати життя: день, ніч, радість, несподівану й тим болючішу мить гострого смутку, початок і можливо остаточний кінець. Образи ці вміють досягнути крайньої ніжності:

*У неї на віях цвітуть акації,
Блакитні півні сходять в очах -
Весна, вода, весна.*

або сили:

*Громовиць півні-велетні звалились з
сідал
Буття і гребнями креснули об дахи.*

Говорять, що поезія Андієвської втікає від реальности, дегуманізує мистецтво. Я думаю, що насправді воно цілком навпаки. Бо в час, коли все довкруги з успіхом намагається дегуманізувати світ, коли звір ненависти, братобівства і злоби, потвора війни, монстральність модерної технології і тисячі інших жахливих нелюдів загрожують людському духові остаточним знищеннем, Андієвська очищує й світ і себе від фальшивої софістики, що всіх тих нелюдів годує, і оглядає життя наново, по-своєму, по-дитинному. По-людському. Вона ігнорує не життя, навіть не щоденність людську, а той мертвий вітер, що загрожує вбити організм душі й що вже вбив у більшості людей уміння знову бути дитиною й радіти з того, що на світі існує отаке, наприклад, диво, як корова.

Не говоримо тут про дитячу поезію. Говоримо про ті джерела свідомости, що створили чарівну народну казку - про дітоподібне світосприймання:

*У каменя мрія про жабри. Десь вигук
Круги виверта. Ангел ловить ліна,
Крило закасавши. А бабкам розвага,
Що ніжки води видно на мілині.*

*Українська літературна газета (Мюнхен). - Ч. 1 (43), 1959.

Якщо взагалі можна провести границю між поезією змислів (попуттів) і розмислів (рацію) - між поезією обсервації й медитації - то поезія Андієвської належить, за малими винятками, до першої групи. З допомогою своєрідної методи реорганізації реальності - довершеної найчастіше не сновидям сюрреалістів, а уважним спостереженням оточення - поезія ця стає висловом справді вільної особистості, не зв'язаної ніякими канонізованими умовностями.

Щоб зрозуміти світосприймання поетки, треба хоч коротко пригадати процес нашого власного світосприймання. Відомо, що коли ми зустрічаємо річ, ми класифікуємо її згідно з нашими минулими переживаннями. Ми знаходимо її місце в комплексі явищ нашого світу. Коли ми зустрічаємо нову, невідому нам річ, вона доти турбує нас, доки ми не влаштуємо її в одній з шухлядок нашого досвіду - доки не покладемо феномен напроти його ідеалу. Проте, ще перед тим процесом класифікації, нас вражає річ "в собі" - її незалежне й самозамкнуте існування. Оте наше перше враження є цілком нове й належне тільки їй. В дальшому ступні нашого світосприймання перше відношення новоспостереженої речі до інших, вже запам'ятаних речей є цілком випадкове, отже її "нелогічне": в нашему щоденному, "утилітарному" думанні ми її відкидаємо або навіть не запам'ятуємо через неймовірну швидкість думок. Можна сказати, що тільки в перший момент зустрічі з новою річчю ми живемо в сучасному; в дальшому процесі сприймання її входимо вже в минуле, щоб знайти її відповідник. Тому в більшості часу ми живемо минулим, бо тоді, коли ми класифікуємо враження, тисячі інших, по-справжньому сучасних вражень пролітають через нас неспостереженими або незбереженими свідомістю.

І от, в найкращих своїх образах, Андієвська (як діти) вміє спинити той перший момент світосприймання й утривалити його в мистецькому творі, ловлячи тим чисту сучасність, Пастернакову "моментальність навіки". В образі, що дуже нагадує мені малюнок дитини:

*Левади на губах корови
Виводять місяці медові -*

одним поглядом реальність розбито на основні частини й реорганізовано в тому ж моменті, без контролю логіки. В цьому й тайна справжньої щирості, "близькості" мистецтва Андієвської, що особливо помітне в віршах з циклів "Господарства" і "Краєвиди". Поетка немов би обтрусила себе з усіх знань і вивчала наново світ.

Еготизм, що так притаманний ліричній поезії, ніяк не фігурує в поезії Андієвської. Вона не зосереджується на спогляданні себе, на аналізі власної особистості. Здається, що тільки в двох віршах трапляється слово "я", і навіть там воно не є справжнє психологічне "я" поетки. Отож цілком не дивно, що її дітоподібне вивчення зовнішності найчастіше приводить її до природи. Це, до речі, підкреслив Гуцалюк, що, добре

зрозумівши методу поетки, дав нам на обгортці своєрідну синтезу органічного: картину, що в ній поєднуються форми квітки, птаха, жука й звіра, і що врешті пригадує нам символічний рисунок якогось химерного сузір'я. Організація збірки - це повільне піднімання природи з фізичного на метафізичний рівень - з "Господарств" і "Краєвидів" до "Космогонії".

Особливо цікаво трактує поетка силу природи в віршах (більш медитативних, ніж інші в збірці) "Гроза" і "Народна поема про яблуко". В сонеті "Гроза", де, до речі, добре використано біблійну легенду про Йосипа Єгипетського, споконвічний, нестримний і завжди присутній життєвий гін, символізований грозою, був проданий гіперцивлізацією в рабство і тепер вертається панувати й нести нову силу людям. Проте вони бояться його і не вірять йому:

*I скрізь кричать розбій, що зірвано
угоди,
Що час настав законами обмежити
грозу.*

Ще міцнішим трактуванням таємничої сили природи, є "Народна поема про яблуко" (що так нагадує Боша), де яблуко, символ природи, помножується на дощ яблук або приймає жахливо велетенські розміри й силу і стає центральним рушієм людської долі.

Чи то в могутній панорамі сонету "Гроза", чи в мініяюрних картинках таких віршів, як "Ріка" - поетка приходить до природи з дитинною фамільяністю й широко відкритими очима. В її трактуванні природи немає отого вишуканого церемонного формалізму, що є так притаманний віршам про природу. Її образ природи Барка називає "якоюсь іраціональністю праਪервісного видива людей, зрослих з чарівництвом природи".

* * *

Коли поетка говорить про надлюдські світи і про речі, що їх ми не можемо вияснити розумом і сприйняти органами чуття, вона трактує їх чисто людськими термінами й відносить їх до життя на землі. У образі всесвіту людина й земля є найголовніші; болючий неспокій народження всесвіту був у тому, що речі ще не були вліті в нормальні пропорції щоденного життя, і що не було ще людей:

*I туга йшла від перебільшених
предметів:
Чому нема людей...*

...
*I все було незграбне, щоб заплакати,
I мучилося кошлатим болем...*

У тому темному хаосі світонародження поетка сполучає мітичні, теологічні й біологічні поняття, тим відкриваючи собі (але далеко не вповні використовуючи) справді великі творчі можливості:

*По всесвіту, як по теперішній воді,
Розходилися відображення Творця
А він лежав
У краплі вічності.
В рожевій протоплазмі
Непорушний.*

Ілюстрування небаченого баченим часто досягає в поетки просто приголомшуючи сили. Ця сила витворена відвагою порівняння й гостротою фокусу, що походять з наївності її звільненої особистості:

*Вгорі на клапті неба
Сиділа дівка, тиснучи усесвіт.*

Навіть всонеті "Класична осінь", цілком відмінному від загального тону збірки, де містичні сонцепційні істоти шукають Ікватона, у відважних, гострих образах метафізичне ілюстровано щоденним:

*Закони осені: світи здають на ломлю,
Розпродаж з молотка: новий панує
лад.*

В цілком відмінному від циклів "З космогонії" й "Можливості", ідилічному вірші "Радість" метафізичний світ зведені на уже впорядковану, заселену людьми, щоденну землю. Бог є огородник, що п'є на веранді чай і обдумує долю щеп між грушами, вишнями й кущами. (Обурення деяких критиків на цей образ, щодо релігійної його ортодоксальності, є цілком невіправдане. Образ цей, як і цілий вірш, є в своїй засаді барокковий. Андієвська просто уживає для своїх потреб стару, в мистецтві шановану традицію.) Зведення метафізичного до фізичного, вмонтування високого в щоденне людське близкуче довершено в останній строфі віршу, що своїм гумором нагадує Рабле або Броїгеля (а в перших двох рядках - дивовижну геометричність примітивістів):

*Земля, де кавуни й собаки
Стоять рядком довкола хат,
В картоплі ангели цибаті
Хропуть, на сонце звівши зад.*

В поемі "Ангел-воротар спокувається землею" стара тема трактована по-новому. Новизна в характеризації душ, що чекають під небесними воротами. Вони зрештою цілком по-людському хочуть пізнати мотиви промінної величності, що перед ними. Вони все життя думали про те, як потрапити на небо, отже зараз ім конечно треба зрозуміти ситуацію:

*Хто зна, як з ангелами тут до діла.
Можливо він тиран, причепа
І від них закріє вічність чолом.
Можливо він сама душа,
Цей вісник світлової долі.*

Гумор тут у виразах, що ними думають міщани, навіть уже нетлінні, але далі міщани (як наприклад, в знаменитому калямбурі на вислові "сама душа"). Погляньте коли-небудь на душі в ілюмінаціях середньовіччя або на обличчя блажених в картинах голландців п'ятнадцятого століття.

Ми не можемо, на мою думку, судити поезію в збірці "Народження Ідола" за ортодоксальність чи неортодоксальність її релігійної філософії. На це ми не маємо ніяких доказів просто тому, що в збірці немає ніякої релігійної філософії. Критикам, що вже і напевно ще даватимуть такий осуд, конечно треба перевірити свої позиції. Бо Андієвська до філософських чи "церебральних" поетів не належить - вона в першу чергу поетка зміслів, а не розмислів. Вона хоче передати нам своє перше враження конкретної або онтологічної реальності швидким, як блискавка, образом - як найбезпосередніше ѹкрайскравіше ілюструвати наочний і небачений світ. Більшість її поезій є серії таких образів і мають лише умовну організацію - вони суцільні лише у висвітленні одного світосприймання, а не у викладі якої-небудь ідеології. Творець, ангели, всесвіт є інтегральні частини реальності поетки: вона висвітлює їх так сміливо й інтенсивно, як і решту тієї реальності. Інакше вона була би нечесна і з собою і з читачем.

У світі "людей організацій", у суспільстві, що за всяку ціну хоче знищити навіть найменші прояви індивідуальності, у світі, де:

*З природи вирізано спокій
І звірям бракувало лап
Підвєстися...*

Андієвська належить до будівників нового гуманізму. Бо її вільне ѹживе світосприймання підносить протест проти сірої обмеженості ѹ одноманітності світосприймання, що його нас "ноленс воленс" учить наше оточення. Її по-справжньому людська безпосередність запевняє нас, що ще є живий, цікавий і таємний світ, що вміє бути все новим і новим.